

EGY HÉT PALEOLITIKUM A BULGÁRIAI DRYANOVOBAN Két nemzetközi konferencia és egy kiállítás a felső paleolitikumról

MESTER ZSOLT¹

Magyar Régészet 15. évf. (2026) 1. szám, pp. 56–60.

Földrajzi fekvésénél fogva Bulgária területe sokszor játszott fontos szerepet Európa történetében. Az őskor szempontjából közismert a neolitikáció vagy a rézkori gazdag fémművesség. A paleolitikum időszakáról sokáig keveset tudtunk, holott kulcsfontosságú barlangi lelőhelyeket rejtnek a balkáni hegyvonulatok. Ezek egyike, a Bacho Kiro egy festői völgyben nyílik Dryanovo közelében (1. kép). E [cseppkövekkel teli barlang](#) fontos turisztikai célpont. Az új ásatások során előkerült embercsontok tették világhírűvé ősrégészeti szempontból is. Ezek az új kutatási eredmények adtak indítást két nemzetközi konferencia és egy időszaki kiállítás megrendezéséhez.

Kulcsszavak: UISPP, 8. bizottság, Paleo-hét (Palaeo-week), Bulgária, konferencia

Az ősrégészek világszervezetén (Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques – UISPP) belül munkabizottságok (Commissions) fogják össze az egyes korszakok, földrajzi területek vagy speciális témák kutatóit. Ezek a munkabizottságok segítik a szekciók szervezését a kongresszusokra készülve, valamint konferenciákat rendeznek a kongresszusok közötti években. A tudományterületek fejlődésének megfelelően egyes munkabizottságok idővel megszűnhetnek vagy újak alakulhatnak. Az Eurázsia felső paleolitikumával foglalkozó munkabizottság (Commission 8) 1976-ban, a nizzai IX. kongresszus alkalmával alakult meg, s így egyike a legrégebbieknek, amelyek még mindig aktívak. Persze a fennállása alatt tematikája sokat változott amint az új módszerek, új eredmények és új felfedezések módosították a kutatás fókuszpontjait. Kezdetben a régészeti kultúrák fejlődése, elterjedése, kapcsolatai jelentették a fő irányt, majd a középső–felső paleolitikum átmenetének östörténeti folyamatai a modern ember (*Homo sapiens*) megjelenésével és a neandervölgyi ember eltűnésével. A különböző izotópvizsgálati módszerek elterjedésével előtérbe kerültek a vadász-gyűjtögető közösségek táplálkozását, életmódját, mobilitását érintő kérdések. A paleogenetika berobbanásával és a denisovai ember felfedezésével a populációk kérdései, származási kapcsolatai kaptak nagyobb hangsúlyt.

Ez a munkabizottság rendszeresen szervez olyan konferenciát, amelynek célja áttekinteni az eurázsiai felső paleolitikum kutatásának aktuális állását. 2025-ben ez összekapcsolódott a munkabizottság létrejöttének ötvenedik évfordulójával. A bizottság titkára a bolgár Tsenka Tsanova, aki a legújabb Bacho Kiro-i kutatások csapatának egyik kulcsembere volt, és szűkebb szakterületét a felső paleolitikum legkorábbi kultúráinak kőiparai jelentik. Az ő kezdeményezésére és a Bacho Kiro-i „Palaeo-Team” kifogástalan szervezé-

1. kép. A Bacho Kiro-barlang bejárata (a szerző fotója)

¹ Egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Régészettudományi Intézet; e-mail: mester.zsolt@btk.elte.hu

sének köszönhetően jött létre a dryanovoi Paleo-hét gazdag programja.²

A hét az UISPP 8-as bizottságának *Recent Updates on Eurasian Upper Palaeolithic* címmel megrendezett konferenciájával indult. A jubileum alkalmából Ludmila Iakovleva alelnök adott történeti áttekintést a 8-as bizottság első ötven évéről, a fontosabb eseményekről, konferenciákról, kiadványokról. Kiemelte a tematikus sokszínűséget a régészeti lelőhelyek feltárásaitól a környezeti-kronológiai kérdéseken, valamint a kő- és csontiparokon át a benépesedés és a művészet problémáig. Ennek a történetnek az alapítástól fogva egyik meghatározó szereplője volt Prof. Janusz K. Kozłowski, aki 2025. januárjában hunyt el. Őrá emlékezett egykori bolgár tanítványa, Ivan Gatsov. Damian Flas előadása a Lincombien–Ranisien–Jerzmanowicien komplexum kutatásának hatvan évéről szintén tisztelegés volt, hiszen Kozłowski határozta meg először ezt a kulturális egységet a levéleszközök alapján. A további tizenhárom előadás széles panorámát adott az egyes országokban, régiókban zajló új kutatásokról az Ibériai-félszigettől Japánig. Magyarországot két előadás képviselte. Mester Zsolt és Agnès Lamotte egy különleges nyersanyag, a świciechówi „pettyes” tűzkő Kárpát-medencei megjelenését értékelte át új leletek fényében, Bálint Csaba pedig a dunakanyari Epigravettien-lelőhelyeken feltárt fosszilis csigahéjak geológiai forrásainak azonosítására irányuló kutatásait mutatta be. Különösen érdekes volt Berkay Dinçer előadása arról, miért hiányoznak a felső paleolitikus lelőhelyek Nyugat-Anatóliából. Ezt a jelenséget korábban próbálták magyarázni a korszak rövid időtartamával, a terület elnéptelenedésével, illetve a lelőhelyek utólagos elpusztulásával. Az újabb terepbejárások során talált leletegyüttesek azonban felvetik annak a lehetőségét, hogy Anatóliában ebben a korszakban olyan kultúrák éltek, amelyeknek a technológiája gyökeresen eltért az Európában ismertektől, s ez okozza a látszólagos hiányt.

2. kép. A Szent Mihály Arkangyal monostor (a szerző fotója)

3. kép. Dryanovska folyó vizesése a barlang közvetlen közelében (a szerző fotója)

A második napot teljes egészében a Bacho Kiro-barlangnak szentelték a szervezők. Már az odavezető hat kilométeres út is lenyűgöző volt végig a Dryanovska folyó vadregényes völgyén a Szent Mihály Arkangyalnak szentelt ortodox monostorig (2. kép). A 12. században épített monostor a bolgár kultúra egyik centrumának számított. Ennek köszönhető, hogy bár az oszmán törökök háromszor gyújtották fel és rombolták le, a bolgárok mindannyiszor újra felépítették. A török uralom elleni 1876-os felkelés-kor a Bacho Kiro vezette lázadók hősiességét ünnepelték a monostornál, amire monumentális emlékmű

² A program és az előadások kivonatai megtalálhatók [online](#) (megtekintés: 2026. május 11.).

utal. A hősök vezérééről elnevezett barlang közelében látványos vízesésen bukik át a folyó a sziklák között (3. kép).

A barlangban az első paleolitikus leleteket egy helyi barlangász fedezte fel. Ennek nyomán történt az első ásatás 1938-ban az amerikai Dorothy Garrod vezetésével, aki a közel-keleti kutatásait a Balkánra is kiterjesztette (GARROD *et al.* 1939). A gazdag leletanyagot (kő- és csonteszközöket, állatcsontokat, tűzhelyeket) szolgáltató rétegsorban alul a középső paleolitikus Moustérien, fölötte a felső paleolitikus Aurignacien kultúrákat ismerte fel. Mindez azt mutatta, hogy Bulgária területe összekötő folyosót jelentett a Közel-Kelet és Közép-Európa között. Így vált a Bacho Kiro-barlang nemzetközi hírűvé, e kapcsolat kulcslelőhelyévé. A következő ásatásra 1971 és 1975 között került sor a lengyel Janusz K. Kozłowski és Bolesław Ginter, s a bolgár Nikolay Sirakov irányításával (KOZŁOWSKI 1982). Ezúttal a fő kérdés az Aurignacien kultúra eredete volt, amelynek Európába érkezését a Duna völgyén át feltételezték. Ezt az elképzelést az Istállóskői-barlang alsó rétegének 43 ezer éves dátumai megerősíteni látszottak (GEYH *et al.* 1969, 10; VOGEL & WATERBOLK 1972, 63). A lengyel-bolgár ásatás rétegsorának 11. rétegében olyan köeszközök kerültek elő, amelyek az európai Aurignacien előzményének mutatkoztak. A 2000-es évekre kiderült, hogy a felső paleolitikum kezdetén sokkal több kulturális egység azonosítható. S ezen keresztül világossá vált, hogy a modern ember populációi több hullámban, több időhorizontban érkeztek Európába különböző kultúrákat hordozva. Így vált érdekessé a Bacho Kiro ásatása, amelyet a lipcsei Max Planck Intézet és a Bolgár Tudományos Akadémia Régészeti Intézete közösen végzett 2015-től 2021-ig.

A legmodernebb módszerekkel feltárt rétegsor és a kapcsolódó laborvizsgálatok szenzációs eredményeket hoztak. A feltáráskor kiderült, hogy a barlang bejáratánál a bal oldalon kis sziklafülke húzódik, amelyben jól megőrződtek a legalsó rétegek (4. kép). Ezek megfelelnek a lengyel-bolgár ásatások 11-es rétegének. Újabb embermaradványokat fedeztek fel a csontanyagban (HUBLIN *et al.* 2020). A fogak genetikai vizsgálata legalább hat egyént azonosított, akik ugyanahhoz a populációhoz tartoztak, de egymásnak nem voltak rokonai. Ez a mintegy 400 főre becsült populáció kétszer is keveredett a neandervölgyiekkel. A legmeglepőbb, hogy az európai felső paleolitikum népessége nem ennek a 46–43 ezer évvel ezelőtt a Balkánon élt populációnak a leszármazottja, hanem újabb betelepülőktől ered. A Bacho Kiro-i modern emberek későbbi genetikai rokonságát inkább Kelet-Ázsiában és Amerikában találjuk meg. A sziklafülkéből előkerült gazdag köegyüttes alapján kimutatták, hogy a köeszköz-készítési technológiájuk ahhoz a tradícióhoz tartozik, amely a legkorábbi felső paleolitikumban (Initial Upper Palaeolithic – IUP) jellemző Eurázsiai és szoros kapcsolatokat mutat a közel-keleti IUP iparokkal (TSANOVA *et al.* 2024).

Az új kutatási eredmények megismertetésére a dryanovoi Történeti Múzeumban időszakos kiállítást rendeztek *Legacy in Stone and Bone: Homo sapiens at 45,000 Years in Bacho Kiro Cave* címmel (5. kép). A falakon

4. kép. A 2015. és 2021. közötti új ásatások profilja az oldalsó sziklafülkében. Az alul látható sötét réteg szolgáltatta a gazdag leletanyagot (a szerző fotója)

5. kép. A Bacho Kiro-barlang új kutatási eredményeiről a helyi történeti múzeumban rendezett kiállítás a megnyitókori (a szerző fotója)

6. kép. A Lafchiyski Pincészetnek a rendezvényre készített Paleo Wine borai (a szerző fotója)

poszterek ismertették a lelőhely kutatástörténetét és az új ásásokat, a vizsgálati eredményeket, és kedves gesztusként az ásásokon részt vevő csapatokat is bemutatták fotókon. Mivel az egész kutatás a legmodernebb, számos tudományterületet átfogó (multidisziplináris) szemlélettel zajlott, külön-külön poszterek foglalkoztak az egyes részterületekkel, kitérve a vizsgálati módszerekre is: rétegtan, üledékek, kormeghatározás, embertan és paleogenetika, állatvilág, növényvilág, könyersanyagok típusai és származása, pattintott kőeszközök és csonteszközök tipológiája és technológiája, használati nyomok elemzése, modern ember elterjedése. A vitrinekben az ásásokon előkerült leletek válogatott összeállításait tanulmányozhatták a látogatók. A kiállítás megnyitőünnepsége a Paleo-hét egyik kiemelt eseménye

volt, s erre az alkalomra a helyi Lafchiyski Pincészet különleges Paleo Wine kollekciót készített (6. kép).

Az új kutatási eredmények új megvilágításba helyezték a lelőhely jelentőségét és szerepét az európai felső paleolitikum kezdetén. Ez adta az indítást egy nagyszabású nemzetközi konferencia megrendezésére, amely a következő két napra biztosított nagyon gazdag tudományos programot. Az *Origins and Development of the Eurasian Initial Upper Palaeolithic* című konferencia nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy a felső paleolitikum kibontakozásának kérdését sokoldalúan járja körbe az Ibériai-félszigettől a Közel-Keleten át Japánig. Tizenhárom országból a témával foglalkozó szakemberek harminc előadásban mutatták be és vitatták meg az IUP iparokról való tudásunk aktuális helyzetét, a felmerülő problémákat, elméleti és módszertani kérdéseket. Nicholas Zwyns adott egyfajta vitaindítót az első előadásban, amelyben áttekintette az elmúlt évtized történéseit az IUP iparok kutatásában. Steven Kuhnval közösen publikált 2014-es cikkükben vetették fel, hogy az izraeli, jordániai és libanoni lelőhelyekről ismert legkorábbi pengeiparok technológiai sajátosságai globális jelenséget alkotnak, mivel kimutathatók Közép- és Délkelet-Európában, Nyugat-Szibériában, egészen Mongóliáig (KUHN & ZWYNS 2014). Megállapította, hogy az új felfedezések, az alapos kormeghatározási programok és a paleogenetikai elemzések sora nagymértékben előre vitte az IUP közösségekre vonatkozó tudásunkat. Ezek az új ismeretek nem egyszerűen megerősítették a tíz évvel ezelőtti felvetést, hanem sokkal kiterjedtebbnek, összetettebbnek és változatosabbnak mutatják a jelenséget. A további előadások sokoldalúan tárgyalták az IUP lelőhelyeket, iparokat. Magyarországról az andornaktályai lelőhelyek köegyütteseinek új értelmezése szerepelt. Saját elemzése alapján Tsenka Tsanova vezette be a nemzetközi kutatásba, hogy a korábban Kozłowski által felismert nagypengés ipar (MESTER *et al.* 2021) technológiája is az IUP tradíció jellemzőit viseli. Az időrend, a létfenntartás, a nyersanyaggazdálkodás, az ékszerhasználat kérdései mellett szó volt regionális sajátosságokról és új felfedezésekről. Időnként élénk vita alakult ki, ami mindig jótékonyan hat a tudomány haladására, különösen egy ilyen alkalommal, ahol az érintett kutatók személyesen találkozhatnak.

Minden elismerés megilleti a bolgár szervezőket a tudományos találkozóért és a nagyszerű élményért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Garrod, D. A. E., Howe, B. & Gaul, J. H. (1939). Excavations in the cave of Bacho Kiro, north-east Bulgaria. *Bulletin of the American School of Prehistoric Research* 15, 46–76.

Geyh, M. A., Schweitzer, F., Vértes, L. & Vogel, J. C. (1969). A magyarországi würmi eljegesedés új kronológiai adatai. *Földrajzi Értesítő* 18, 5–18.

Mester Zsolt • Egy hét paleolitikum a bulgáriai Dryanovoban

Hublin, J.-J., Sirakov, N., Aldeias, V., Bailey, S., Bard, E., Delvigne, V., Endarova, E., Fagault, Y., Fewlass, H., Hajdinjak, M., Kromer, B., Krumov, I., Marreiros, J., L. Martisius, N., Paskulin, L., Sinet-Mathiot, V., Meyer, M., Pääbo, S., Popov, V., Rezek, Z., Sirakova, S., Skinner, M. M., Smith, G. M., Spasov, R., Talamo, S.9, Tuna, T., Wacker, L., Welker, F., Wilcke, A., Zahariev, N., McPherron, S. P. & Tsanova, T. (2020). Initial Upper Palaeolithic *Homo sapiens* from Bacho Kiro Cave, Bulgaria. *Nature* 581, 299–302. <https://doi.org/10.1038/s41586-020-2259-z>

Kozłowski, J. K. (ed.) (1982). *Excavation in the Bacho Kiro Cave (Bulgaria): final report*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warsaw.

Kuhn, S. L. & Zwyns, N. (2014). Rethinking the initial Upper Paleolithic. *Quaternary International* 347:1, 29–38. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2014.05.040>

Mester, Zs., Kozłowski, J. K., Kalicki, T., Dobos, A., Frączek, M., Zandler, K., Gutay, M., Béres, S. & Cserpák, F. (2021). Nouveaux assemblages du Paléolithique supérieur ancien en Hongrie du nord dans le contexte de l'hypothèse du Couloir danubien. *L'Anthropologie* 125, 102914. <https://doi.org/10.1016/j.anthro.2021.102914>

Tsanova, T., Delvigne, V., Sirakova, S., Anastasova, E., Horta, P., Krumov, I., Marreiros, J., Nacheva, E., Rezek, Z., Hublin, J.-J. & Sirakov, N. (2024). Curated character of the Initial Upper Palaeolithic lithic artefact assemblages in Bacho Kiro Cave (Bulgaria). *PLoS ONE* 19(9), e0307435. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0307435>

Vogel, J. C. & Waterbolk, H. T. (1972). Groningen radiocarbon dates X. *Radiocarbon* 14, 6–110.